

5. Besluit

5.1 Belangrijkste bevindingen en implicaties

In dit onderzoek wilden wij de huidige ‘staat van het Nederlands’ vastleggen. We hebben onderzocht wanneer en hoe vaak mensen in het Nederlandse taalgebied het Nederlands gebruiken, en wanneer ze eventueel andere talen gebruiken. Hiervoor baseerden we ons vooral op de resultaten van een grootschalige online enquête die peilde naar taalkeuzes in verschillende domeinen van het maatschappelijk leven (en per domein in verschillende situaties) en daarnaast op aanvullende gegevens die voor dit onderzoek werden verzameld. Aan de enquête namen respondenten uit Nederland, Vlaanderen, Brussel en Friesland deel. Uit de resultaten van die enquête kunnen we in het algemeen besluiten dat het Nederlands in de meeste van de onderzochte domeinen veruit het meest gebruikt wordt, vaak exclusief. Tegelijkertijd zien we dat het Engels in een beperkt aantal subdomeinen een plaats naast (en in een enkel geval ten koste van) het Nederlands heeft verworven. Met name online informatieverstrekking, populaire muziek, universitair onderwijs en wetenschappelijk onderzoek vallen hierbij op.

Hoe de staat van het Nederlands evolueert in de toekomst zal pas duidelijk worden door de tweejaarlijkse herhalingen van de enquête. Deze eerste enquête vormt de nulmeting, dit wil zeggen de meting waarmee de toekomstige metingen telkens vergeleken zullen worden. In dit verslag rapporteerden we over de resultaten van deze nulmeting. De resultaten van de nulmeting kunnen worden gerelateerd aan de criteria die UNESCO (2003) formuleert als cruciaal voor de vitaliteit van een taal. Op die manier kunnen we een indruk krijgen hoe het Nederlands er voor staat. In de inleiding werden een aantal van deze criteria aangestipt en werd duidelijk gemaakt dat het Nederlands volgens die criteria op dit moment een vitale taal is en bepaald geen ‘bedreigde taal’. Als conclusie bij de resultaten die in dit rapport besproken werden, kunnen we sommige van die criteria opnieuw en vanuit een ander perspectief evalueren. De negen criteria waren:

1. de mate waarin een taal X van generatie op generatie wordt doorgegeven.
2. het absoluut aantal sprekers van taal X.
3. het relatief aantal sprekers van taal X in verhouding tot de totale groep waarmee de sprekers zich identificeren.
4. de positie die taal X inneemt in traditionele maatschappelijke domeinen, bijvoorbeeld in het onderwijs.
5. de mate waarin taal X gebruikt wordt in nieuwe maatschappelijke domeinen, bijvoorbeeld in sociale media.
6. de mate waarin taal X wetenschappelijk beschreven is in materiaal voor het onderwijs (bijvoorbeeld spellinggidsen, woordenboeken, grammatica's, enz.) én de mate waarin er literatuur geschreven wordt in taal X. Met andere woorden: de mate waarin het mogelijk is om taal X aan te leren enerzijds en om te lezen in taal X anderzijds.
7. de mate waarin taal X institutioneel en beleidsmatig ondersteund wordt, bijvoorbeeld of taal X de status van officiële taal heeft.
8. de attitudes van de sprekers van taal X ten opzichte van hun taal.
9. het soort materiaal en de kwaliteit van het materiaal waarmee taal X kan worden gedocumenteerd (bijvoorbeeld naast teksten in de bewuste taal in de vorm van grammatica's, woordenboeken, enz., zijn er ook audio- en video-opnames van de gesproken variant van die taal).

We bespreken hieronder onze bevindingen in verband met de criteria 1, 4, 5, 6, en 8.

Het eerste criterium betreft de mate waarin een taal van generatie op generatie wordt doorgegeven. Uit de bespreking van ‘taal in de naaste omgeving’ blijkt dat de deelnemers aan de enquête met familie hoofdzakelijk Nederlands spreken. Zelfs in Brussel, waar de keuze voor een anderstalige partner vaak leidt tot de keuze van een andere taal dan het Nederlands, wordt er voor de taal die men met de kinderen spreekt wel hoofdzakelijk voor het Nederlands gekozen. Bovendien zijn in alle regio’s vrijwel alle deelnemers het (helemaal) eens met de stelling “Ik vind het belangrijk dat kinderen het Nederlands beheersen”. Hieruit kunnen we afleiden dat wat betreft de overdracht van het Nederlands van generatie op generatie het Nederlands een vitale taal is.

Het vierde criterium van UNESCO betreft de positie die een taal inneemt in traditionele maatschappelijke domeinen. Over het algemeen wordt er in de onderzochte traditionele domeinen overwegend Nederlands gebruikt. Het onderwijs is een voorbeeld van zo’n traditioneel domein. Uit onze resultaten blijkt dat er in het onderwijs overwegend Nederlands wordt gebruikt, afgezien van Friesland, waar (vooral in het basisonderwijs) ook het Fries een sterke positie inneemt. In het hoger onderwijs in Nederland en Vlaanderen wordt er soms meer Engels gebruikt. Toch lijkt het gebruik van het Engels ook daar het Nederlands in het algemeen niet te verdringen, behalve misschien in de universitaire masteropleidingen in Nederland en in wetenschappelijke publicaties in zowel Nederlands als Vlaanderen. Een ander traditioneel domein is werk en bedrijfsleven. De taalkeuzes binnen dat domein getuigen ook van een sterke positie van het Nederlands: communicatie met collega’s, bazen en klanten verloopt overwegend in het Nederlands. Grote bedrijven hebben meestal naast een Nederlandstalige versie ook een Engelstalige website en een jaarverslag in het Engels, maar dat gaat niet ten koste van het Nederlands. Ook cultuur behoort tot de traditionele maatschappelijke domeinen. De enquêtegegevens en extern verzamelde informatie laten zien dat er bij deelnemers een sterke voorkeur bestaat om Nederlandstalige televisie te kijken. Bij (populaire) muziek bestaat er een voorkeur voor het Engels.

Het vijfde criterium van UNESCO betreft de mate waarin een taal gebruikt wordt in nieuwe maatschappelijke domeinen. Internet en sociale media behoren tot die nieuwe domeinen. Hoewel het Nederlands de meest gebruikte taal is binnen dit domein, neemt het Engels een redelijk sterke tweede plaats in. Zo wordt er op Facebook vrij veel Engels gebruikt. Verder blijken sociale media, en dan met name Facebook, een platform te bieden voor het gebruik van minder courante talen. Anderstaligen gebruiken vaker hun moedertaal op sociale media dan in andere domeinen; in Vlaanderen is dat vooral het Turks, in Nederland het Tamazight, in Brussel het Frans en het Engels, en in Friesland het Fries.

Het zesde criterium heeft betrekking op de mate waarin een taal wetenschappelijk beschreven is (in bijvoorbeeld spellinggidsen, woordenboeken, grammatica’s) en via het onderwijs geleerd kan worden, en de mate waarin er literatuur geschreven wordt in de bewuste taal. We hebben in dit rapport aangetoond dat het met de Nederlandstalige literatuur goed gesteld is. Vooral de gegevens die we naast de enquête verzamelden over het aantal verkochte boeken, maar ook de enquêtegegevens, laten zien dat men overwegend boeken leest in het Nederlands. De mate waarin het Nederlands wetenschappelijk beschreven is in woordenboeken, spellinggidsen en grammatica’s is zeker voldoende om het mogelijk te maken het Nederlands goed te leren beheersen. Bovendien hebben we aangetoond dat er in de meeste vormen van onderwijs overwegend Nederlands gebruikt wordt als instructietaal. Uit onze gegevens bleek echter wel dat er in de wetenschappen in het algemeen in heel sterke mate in het Engels gepubliceerd wordt, en dat is ook het geval in vakgebieden zoals Nederlandse taal- en

letterkunde. Hoewel er dus een groot aantal Nederlandstalige naslagwerken over het Nederlands bestaat, wordt er tegenwoordig steeds meer in het Engels gepubliceerd over het Nederlands. Er wordt dus niet volledig aan het zesde criterium voldaan, zodat de vitaliteit van het Nederlands voor dit specifieke domein iets minder groot wordt.

Criterium 8 ten slotte, betreft de attitudes van sprekers van een taal ten aanzien van hun taal. Uit de attitudevragen die in onze enquête werden gesteld, blijkt dat de meerderheid van alle deelnemers het (helemaal) eens is met de stelling “Ik vind Nederlands een mooie taal”. Bovendien vindt het grootste deel van de deelnemers ook dat het belangrijk is dat kinderen het Nederlands beheersen. Hieruit kunnen we afleiden dat sprekers van het Nederlands over het algemeen positieve attitudes hebben ten aanzien van hun taal.

Bovenstaande bevindingen impliceren dat het Nederlands wat de meeste criteria betreft het beeld van een vitale taal te zien geeft. Er zijn echter wel een paar (sub)domeinen waar het Nederlands concurrentie ondervindt van het Engels, zoals online informatievoorziening, populaire muziek, sociale media en universitair onderwijs. Bovendien is er één subdomein waar het Engels het Nederlands in hoge mate verdrongen heeft, namelijk dat van wetenschappelijke publicaties. Volgens UNESCO (2003) verliest een taal aan vitaliteit als sprekers van die taal in één of meerdere maatschappelijke domeinen vaker andere talen dan hun moedertaal gebruiken. Voor het Nederlands is dit niet het geval. Slechts in één subdomein, namelijk wetenschappelijke publicaties, wordt het Nederlands meer en meer prijsgegeven ten voordele van het Engels.

Met haar notitie *Nederlands als taal van wetenschap en hoger onderwijs* (2016) gaf de Taalunie een eerste aanzet tot het ‘beschermen’ van de status van het Nederlands in deze subdomeinen. Onze bevindingen suggereren dat er in het hoger onderwijs en de wetenschap een tendens is om het Engels te kiezen, ook waar het gaat om de Nederlandse taal en letteren. Enige maatschappelijke reflectie hierover kan geen kwaad.

5.2 Aanbevelingen

We formuleren twee soorten aanbevelingen met betrekking tot het Staat van het Nederlands-project. Ten eerste waren er in de eerste ronde van dit onderzoek (de nulmeting) een aantal beperkingen op het verzamelen van additionele gegevens (d.w.z. de gegevens die onafhankelijk van de online enquête werden verzameld). Het oplossen van die beperkingen zou in een volgende ronde kunnen leiden tot inhoudelijke verbetering. Het tweede soort aanbevelingen betreft suggesties voor vervolgonderzoek en voor uitbreiding van het onderzoek.

5.2.1 Beperkingen

Door gebrek aan tijd en financiële middelen konden sommige additionele gegevens niet opgevraagd worden bij bepaalde instanties.

Zo hadden gegevens over taalkeuze in kranten en tijdschriften verkregen kunnen worden bij de stichting NOM (<http://www.nommedia.nl> – Nationaal Onderzoek Multimedia) in Nederland en het CIM (<http://www.cim.be/nl>) – Centrum voor Informatie over de Media) in Vlaanderen, maar deze cijfers werden niet kosteloos ter beschikking gesteld.

Om de taalkeuze in bedrijven in kaart te brengen, zou het zinvol geweest zijn om een korte enquête te sturen naar een steekproef van bedrijven in Nederland en Vlaanderen. Uittreksels uit de adressenbestanden moeten echter bij de KvK (Kamer van Koophandel) in Nederland en bij Graydon in Vlaanderen worden gekocht.

Gegevens over de taalkeuze in de zorg werden nu slechts beperkt verzameld met enkele vragen in de enquête (bijv. “In het ziekenhuis spreek ik...”). Het zou echter zinvol kunnen zijn om ook een korte enquête uit te sturen naar bijvoorbeeld huisartsen (en in Vlaanderen ook wijkgezondheidscentra).

Om de taalkeuze in het onderwijs met behulp van additionele gegevens (dus niet via de enquête) nog beter in kaart te brengen, zouden scholen mogelijk toch bereid kunnen worden gevonden om mee te doen aan het onderzoek, ondanks de onderzoeksbelasting die zij ervaren.

In ons onderzoek hebben we voor wat betreft de taalkeuze in de wetenschap alleen gekeken naar wetenschappelijke publicaties. In een volgende ronde zou er op basis van additionele gegevens ook naar interne rapporten en verslagen en naar mondeling taalgebruik (bijv. lezingen op congressen, taal van vergaderingen op vakgroepen/ faculteiten, etc.) kunnen worden gekeken.

5.2.2 Mogelijke uitbreiding van het onderzoek in de toekomst

Er is op twee manieren internationale uitbreiding van het StaatNed-onderzoek mogelijk. De eerste uitbreiding is om het gebruik van het Nederlands in Suriname en de BES-eilanden in kaart te brengen. Deze gebieden vallen tenslotte ook onder het Nederlandse taalgebied.

Een tweede internationale uitbreiding zou kunnen inhouden dat we het gebruik van het Nederlands door Nederlanders en Vlamingen elders in de wereld (bijvoorbeeld als thuistaal) onderzoeken, dit wil zeggen dat we de positie van het Nederlands als minderheidstaal in niet-Nederlandstalige gebieden zouden nagaan.

Er zou vanuit internationaal perspectief naar de staat van het Nederlands gekeken kunnen worden: wat is het prestige van het Nederlands buiten Nederland en Vlaanderen? Om dit in kaart te brengen kunnen onder andere additionele gegevens verzameld worden over:

- Hoeveel Nederlandstalige letterkundige werken worden er vertaald, en hoeveel wordt er verkocht in het buitenland?
- Hoeveel andere Nederlandstalige cultuurproducten worden er in het buitenland opgeleverd?
- Hoeveel buitenlandse universiteiten bieden opleidingen Nederlands aan, en hoeveel studenten volgen deze opleidingen?
- Hoe vaak wordt Nederlandstalige muziek gespeeld in het buitenland?
- Hoeveel Nederlandstalige wetenschappelijke tijdschriften worden er in het buitenland gepubliceerd?
- In hoeverre zijn er Nederlandstalige folders en brochures beschikbaar bij toeristische attracties in het buitenland?
- In hoeverre zijn Nederlandstalige audiorondleidingen beschikbaar bij buitenlandse musea?

Om een beter beeld te krijgen van de Staat van het Nederlands en hoe die zich ontwikkelt, zal de online enquête tweejaarlijks worden herhaald, maar worden idealiter ook bovenstaande suggesties voor uitbreiding in het onderzoek betrokken. Ten slotte zou het StaatNed-panel nog uitgebreid kunnen worden met meer deelnemers voor specifieke groepen en regio's.